
Toroczkai Wigand Ede

AKSELI GALLÉN-KALLELA

Nehéz dolog az embernek régi barátjával foglalkozni, mégis, ahogy Gallén-Kallela nagy munkásságának eredményét nézem, elfog az öröm: íme egy azon kevés irigylendő közül, akinek érdemes volt művésznnek lennie.

Hogy Gallén nemzeti lélekzetű művészetét megértsük, tudnunk kell, hogy régi, pogány hagyományokból szívta élet- és alkotóerejét. Hogy ezt megbecsülhessük s tanulságot meríthessünk belőle, szükséges, hogy a finn kultúrtörténet jellegzetes vonásait egybefoglaljuk.

Északon Oroszország és a skandináv államok közé ékelődik az „ezer tó országa”. Fenn apró lappok tusakodnak nyomorúságukban a minden tenyészetet lekaszáló viharokkal, míg délen egy maroknyi, de hősi nép hangyamódra szorgoskodik a mind magasabba emelkedő kultúrbástyak között, Ez az alig 3 millió lelket számláló nép, melynek vasakarátát fellobbanó lánglélek hevíti, edzi, a közelmúltig vívta harcát fennmaradásáért, A finnek már a VII. sz.-ban települtek ide s csak a XII. sz.-ban tértek a kereszténységre, tehát nálunk 200 évvel későbbben. Ennek tudható be, hogy megőrizték az ősi nemzeti pogány vallás jelképeit. Ennek ható ereje edzé fajukat s megalapozta hatalmas nemzeti jellegű kultúrájukat, amelynek szálai messze visszanyúlnak az ősiségbe, Sajnos, mi jelképeinket az új hit jegyében prédára vetettük. A mi pogány-nomád regéköltészetünket a kereszténység eltörölte, s kialakulóban levő népéposzunkat a korai, minden judicium nélküli, tudákos krónikás józanság ölte meg. Vele faji és nemzeti jelképeink elenyésztek s forrásaik betemetődtek. Ez az oka, hogy nálunk ősi alapon nemzeti kultúra nem fejlődhetett.

A finnek 1107-től 700 éven át a svéd kultúra nyúge alatt vonaglottak, annyira, hogy ez még anyanyelvüktől is majdnem megfosztotta őket, 1807-ben IV. Gusztáv svéd király I. Sándor cárnak átengedte országukat. Hiába volt az ellenszegülés; a finnek 1809. szept. 17-én a Haminában kötött békeszerződéssel végleg az oroszokhoz csatoltattak. De alkotmányt, autonómiát kaptak s egybehívták országgyűlésüket is. Szerencsére gyorsan felébredt bennük a dacos öntudat, hogy tulajdonképpen finnek volnának és nem svédek! Villámsebesen felcikázott bennük az erős faji

és nemzeti öntudat; – mikor fog ez nálunk felébredni? soha! – s az önálló faji műveltség olthatatlan szomja? – a finnek lázasan keresve kerestek, de nem találtak önmagukra. Semmire sem bukkantak, csak egyetlen erőforrásra, a vasakaratra, Ráeszméltek H. G. Porthan és R. Becker egykori figyelmeztetéseire, hogy a nép igen sok és becses ősi éneket tud s régi szokást őrizett meg. Ennek alapján behatoltak a néprétegekbe, ahol még élt a nyelvük s vele az ősi finn szokások. Leereszkedtek oda, mint a mi igazi költőink

– s ott öntudatlanul megőrizve találták minden kincsüket, Itt még félkézzel, suttyomban áldozgattak a vének pogány isteneiknek, csillagaiknak. Az ősi pogánykori áldozókövek nem hültek még ki, s elrejtett helyeken felébredt az oltár tüzének kihunyó lángja. S míg az öregebbek a közjogi adminisztráció berendezésének szálait fonogatták, addig az ifjak eszményi sugallatok fellángolását szívták lázas hévvel az ősi múltban rejlő szellemi erők feltárásával. Az alig pelyhedző bajuszú Lönnrot Illés 1823-ban – mint az

elátkozott királyleányt felszabadító világgá ment legény, tarisznyát csatol vállára – hogy gyűjtse benne az ősi népköltészet maradványait, bejár elhagyatott nagy vidékeket, meglakja a finn „kotá”-t, – a rudakból kúpalakra egybetákolta fasátort, – fenyőtönkökből egyberótt „pirtti”-kben, füstös házakban, „sauná”-kban, – fürdőházakban avagy ősi módra kövekkel bélelt tűzhelyek körül elüldögélve virrasztva hallgatja a kanteleval kísért ősi énekeket. Vasmacska támasztá alá az öles tüzelőfát, szikrája hol vígan pattogott, hol sírt az égő fája s a megfáradt, tarfejű, magukbanéző vének bő beszédbe ereszkedtek. S ő jegyezte a hallottakat. A népdalok hazája Karjala. Egyik legértékesebb runo-énekes, a 80 éves Arhippa Perttunen volt, ki egymaga 3 nap és éjszaka énekelt anélkül, hogy ismétlésekbe esett volna. Amikor Lönnrot ezeket az ősi énekeket összeillesztette, bámulatos eredményül napvilágra jött a Kalevala népeposz s 1835-ben ki is adták első formájában, Ez eredményen felbuzdulva megalakították a Finn Irodalmi Társaságot, melynek feladata lett foglalkozni a további kutatásokkal, eposzi kiegészítések, szájhagyományok, régi szólások, megőrzött élő emlékek gyűjtésével, (Cajan,

Castrén, Porkka szintén kutató utakra indultak, utóbbi Ingerlandban egymaga 70.000 strófát gyűjtött. Europaeus átkelt Oroszországba, s Tver kormányzóságban felkereste azt a csöppnyi finnséget, mely a XVII. sz. elején odamekült s megtalálta a remek Kullervo-epizódot.) Tehát a fajbeli önmegismerés vágyától megihletett, áthatott lélekkel, emberfeletti erőfeszítések árán mentették meg az enyészettől a Kalevalát. Azon épült fel aztán csudás nyelvük, szintiszta nemzeti kultúrájuk s Gallén irányító erejű, hatalmas művészete is, Gallén nemcsak hazájának büszkesége – világviszonylatban is tündöklő a neve s a megújított finn kultúrában fogalom.

A finnek 1907-ben állítottak ki először nálunk, hogy milyen eredménnyel, ezt legrovidebben s egyszersmind legjellemzőbben Lyka Károly avatott tolla ismertette az alábbiakban: „... Minden festés, szobor csupa szófukarság, mintha csak akkor ejtenének ki egy-egy mondatot, ha abba belefoglalhatnak egész hónapra való mondanivalót, Az egész terem rendületlenül komoly, de nem komor, egyetlenegy mosolygó arc sem látható. Jókedv nincs itt – érthető, hisz akkor még orosz járom nyomta őket – de alig van bánat is. Valamely férfias elhatározottság az alapvonás.” Itt a művészet nem fecsegett, hanem méltó komolysággal ejtette ki mondanivalóját. Nagy és erős a finn művészet, mert nem olvad be, mint a mienk, idegenbe, hanem ön-maga életét éli.

Gallén az állami nagy aranyérmet kapta nálunk, Más művész ilyenkor pár köszönő sort küld elismervényképen, De ő másfajta. Eljött személyesen köszönetet mondani s megismerni azt a nemzetet, mely az ő nem hétköznapi művészetét megértette; – ez főleg Lippich Elek személyének tudható be, Érdekelte finn barátunkat a magyar művészet is.

Gallén egyéniségét csak oly nemzet szülhette, alakíthatta, amely őspatinás műveltséggel bír. Ismertettük, hogy évszázadokon át törte a finneket idegen járom, de az ő nemzeti pogány oltár jelképeit megőrizték a két elnyomó állam nemzetietlenítő törekvései mellett is, A hamu alatt szunnyadó, de még eleven parazsat szította lánggra Gallén művészete, Érezte, hogy csak a múlt biztathat, ígérhet jövődőt az élő művészetnek, Lángelméje sugallta, hogy nemzeti jövőn munkál az, aki az ősiségben gyökeredző szimbólumokat felidézi s mentül messzibb nyúlnak ezek vissza, annál jelentősebbek a jövőre, s el nem apadó forrásai, fejlesztői az ősi erőknek, s mérföldkövei a fejlődésnek. A maroknyi finn nép ámulatba ejtette a művelt világot a párisi 1900-as világkiállításon, alig néhány esztendeje újrálélt művészetével. A Kalevala feldolgozása Gallént már

gyermekkorától foglalkoztatta, Anyagát lassan előkészítette s 1890-ben, tehát elég fiatal korában mint új elemet illesztette be művészetébe, Ez adta a kulcsot ahhoz a bonnyolódott, hatalmas művészeti tüneményhez, melynek Gallén-Kallela a neve. Eleinte, ami érthető, kevés sikerrel működött, mert a hazai kritikának meglehetősen zavaros véleménye volt az ő elmélyedt szimbolista irányáról, Szerinte addig volt ő nagy festő, míg, mint elődei, naturalista módra festett, Az esztétikai kontárok művészetéhez nem értése elkésértette őt s végleg megcsömörlött tőlük. Hátat fordított Helsinkinek s innen egy nap utazásnyira Kallela őserdejében hatalmas hajlékot ácsolt magának, ott élt családjával 7 évi önkéntes száműzetésben, Itt élt ideje és műveszi átalakulása külön fejezetet érdemelne. Hiszen itt végigfutotta a művészi kétség teljes skáláját, eljutott a technikai készség, mesteri tökély csúcspontjára, Szerencsére, gyorsan megérezte, hogy szembe kell szállnia azzal a veszedelemmel s gonosz ügyességgel, mely mint teher hárult rá: lerázta magáról, művészetét visszavezette eredeti elemeire, a vonalra és a színre, mely magában foglalja a jellemzőt s egyszerűségében mindig a leghatásosabban érzékelteti a mondanivalót. Megtalálta önmagát. Kutató szelleme, mely a dolgok mögött kémlel, nem hagyta pihenni, Tudása érett, stílusa egységes, monumentális lett,

Élete ezen hathatós fordulatának első eredménye *A sampo varázsmalom védelmezője*. E kép olyan dús, tartalmas, hogy róla külön lapokat írhatnánk. Alig másfél négyzetméteren egész ütközet. Itt a dekoratív – díszítő – stilizáló elemek összeolvadásában rejlik a komor és sugalmazó erő titka. Az agg Veinemöinen kiformált tipikus alakjának végleges megjelenését e képen rögzíti meg először. Hófehér, sörényszerű haj és szakáll; ferde, bozontos szemöldű szemének mély, haragos villámlása, Aki a múlt mélységéből meríti alkotását, annyi étellel átöntve az feltétlenül minden idők és nemzetek legnagyobb alakító szellemei közé tartozik. Ez a kép új korszakot jelentett a festőművészet fejlődésében s Gallén maga sem jutott minden képében ilyen eszmei magaslatra. *A testvérgyilkos* c. művén az alak mögött kacskaringó kunkorodik mint valami ördögfarok. *A Joukahainen bosszúja*-n a táj fagyos, végtelen sivárságából s az elsárgult fűzfa leveléről a gonosz kajánság, gyűlölet sziszeg. *Az Új nap csábit új partok* felé képen ismét felhasználja a szín minden mélységét és világitó erejét, *A Lemminkainen anyja fia holttesténél* az archaizálás és realizmus összeolvadása. Az anya arckifejezésén a lelkifolyamat megrendítő erejű, A kompozíció egyszerűsége s a tompa színek mély komolysága ünnepi fénybe olvasztja a képet. *A Dühöngő Kullervo* pedig ragyogó plein-air. E ké-

pen Gallén olyan arctorzulást rögzít meg, melyben a szem őrzöngve forog, anélkül, hogy fintorképpé válnék. A titok nyitja pedig, hogy a vad harag kitörése nemcsak az arc eltorzulására szorítkozik, hanem áttér az egész kompozícióra. Itt a kép, valamint a dühében felpattanó alak párhuzamos vonalakban a magasba emelkedik. De a nyár izzó békéjében pihenő táj még erősebben visszhangozza a düh mereven felszökő kitörését. Milyen fájdalmas, mély elégit lehel *A csónak panasza* – Majovszky Pál tulajdonában, számtalan más értékes rajzlappal együtt. – Vagy nézzük Ilmarinent őserdei társaival, ahogy kalapálják óriási kovácműhelyükben a sampo csodamalmot. E képben a Kalevala megrendítő ősi szelleme rejlik. Ilyen hatalmas kompozíciót s erőt csak egy Gallén kivételes tehetsége ajándékozhatott a világnak. Minden képének tárgya, színe, feneketlen mélységből fakad, mely olykor konok, me-rengő, olykor cikázó, viharos, mint az égiháború. Világos, hogy ilyen egyén, aki oly hévvel kutató szellem, kiemelkedő hatásokat hoz létre az arcképfestészetben is. Az ő hatalmas egyéniségével nem egyeztethető össze, hogy bármely tucat-arcba, jellembé alázatosan beleilleszkedjék. Akkor fest valakit le, ha belső ösztön hajtja mind lélektani, mind művészi szempontból. De portréiban aztán mély és erős a lélek megrögzítése, méltán nevezhetjük őket a világ-művészet színe-javának. Főleg jó arckép az édesanyjáé, Rittner híres német színészé, Sibelius finn zeneszerzőé, Gorkijé és feleségéé, mely utóbbit Madonnának címezt. Gallén gyűlölt minden epigonművészetet. A festés nála alárendelt kifejezési eszköz. A raffinált koloratúr énektől, technikai virtuozitástól megundorodott, Monumentális egyszerűsége, bensősége vágyott. Nem a hangok gazdagságára, hanem mélységére áhítozott a lelke; Élete hivatásul tűzte ki a Kalevala-éposznak művészi tartalmában, alakban és színben illusztrálását. Ezzel kezdte és végezte fő-életművét.

Gallén nevével először 1895-ben találkoztam a Pán című magas színvonalú irodalmi és művészeti folyóirat első számában nem kisebb nevek közt, mint Nietzsche, Klinger, Segantini, Stuck, Zorn. Mindezek a művészet állócsillagai maradtak. Galléntől több illusztráció volt Scheerbart *Királyi ének* című költeményéhez. (Eredetije Majovszky Pál tulajdona.) De elevenen élnek emlékezetben azok a freskók is, amelyek a párisi világkiállítás finn pavillonjának kupolatermét ékesítették. Ezek egy csapásra oda kiáltották nevét a világnak. Megvolt bennük az a hatalmas és teljesen új, kiforrott művészet, amely tárgyát a Kalevalából vette, Egyik kép a pogány vallás menekülését ábrázolta a kereszténység elől komor, jelképes áb-

rázolásban. Ehhez csatlakozott az Ilmarinen kovácsolja a sampót, Veinemöinen védi a sampót. Mindezeket lírai és drámai hatású erőben csak olyan művész komponálhatta, mint ő. Reám nézve legértékesebbnek tűnt fel egyszerűségében rejló genialitással megalkotott Ilmarinen-je, amint pompás táltosával felszántja a varázsos színekben csillámoló kígyó földet. E képek, sajnos, a párizsi kiállítási pavillon lebontásával megsemmisültek, de a finn nemzeti Múzeumban új életre keltek.

Ide s tova negyedszázada annak, hogy Gellérthegy-uccai műtermemben kandallóm előtt ültünk. Tűzhelyemben lassan életre kapott a rözse lángkévéjének táncos virága s olvashatóvá tette a füstfogó-lemezen áttört írást. Ezt ő fürkésző szemmel rögtön észrevette és betűzni kezdte: „YSA PUR ES CHOMUV WOGMUC”. Kérdezte, mit jelent ez s mennyiben kapcsolatos a tűzzel, Megmagyaráztam, hogy ez idézet a legrégebb nyelvemlékünk-ből, a Halotti Beszédből. Rögtön megragadta figyelmét s kért, hogy az egészet olvassam el neki. Levettem a falról a facsimilét s a régi írást betűzve fordítottam le. Közben-közben megszólalt s kérdezte, hogy tudatában vagyunk-e értékének s hogy mennyi inspirációt szolgáltathatna ez egy művészeknek. Mondtam, sajnos, a mi mostani művészeink nem mélyednek el a múlt hagyományai-ba. Amint egyre jobban lángra lobbant tűzünk s kékre avatott gerendás mennyezetem visszaverte fényét, megvilágította szobámat, észrevette bokályaim, tányérim mázának csillogását, valamint meséből ittmaradt sujtás-írást erdélyi varrottasaimat, mezőkövesdi hímzéseimet, amint élesen rovódtak a meszelt falakra. Nézésükkel nem tudott betelni forrongó lelke. Mohón forgatta, sok mindent kérdezve – ezen nem volt mit csodálkozni, hiszen életében először látott magyar hajlékot s népművészetünk nem éppen számos, de legjellemzőbb példányait. Megérezte bennük azt, amit a magyar „grand art”-ban nélkülöznie kellett; a káprázta-tó színözönű cserepekben s az írástól színes fejtőjén mint virágzik ki a magyar lélek s Turánból jött bölcsőda-lok danája mint kísért bennük. Elmagaráztam, hogy évszázadokkal ezelőtt korongálták ezeket a fazekasok, ki-festették, míg a fodorvásznakon levő titkos sujtású híme-keket egykori asszonyok dédanyjai fonták, szőtték, hímezték. Ha tudnám, hogy nálunk megértenék, fakó szálaikat le-gombolyítanám s rejtett lelkük hallgatag álmait, életük folyását, sorsuk gombolyagját hosszan végigvezetném a multat visszaíró emlékektől maiglan... Elmélkedés, esz-mecsere közben izzó lélekkel tűnődtünk a magyar művé-szet jövődjén, Érdeklődött újabb munkám iránt – a régieket ismerte az angol The Studio-ból 1900-tól kezdő-

dőleg. – Megmutattam neki először népi építkezésünkről s házkörüli készségeinkről egybegyűjtött rajzfelvételeimet stb., hogy megértse a belőlük merített tanulságok alapján felépítendő stíluskísérleteimet. Elámulva nézte Erdély, Göcsej, Mezőkövesd s Alföldünk törzsökös népi építkezését s a berendezésükről készült tanulmányaimat, Néha rokon elemekre bukkant; s ez elég gyakori volt, hiszen Erdély éppoly erdős és hegyes vidék, mint az ő hazája, tehát a fa- és kőépítkezésük közös s hasonlóan ősi tradíció alapján őrzik a gerezdberótt, boronás, kérgétől megfosztott fenyőből készült házaikban. Gyönyörködött bennük, Elbeszélgettünk egyes kiegészítő magyarázatokkal, rajzolgattunk s közös megnyugtató munkára szolgált, hogy a hagyományokat jóformán teljes épségben megőrizve találtuk, ami a néplélek rendíthetetlen következetességének tudható be. Elragadtatással nyilatkozott régi népkultúránkban rejlő erőről s hogy milyen ázsiai ősműveltség tanulságai rejlenek a vének hagyányaiban s hogy mennyire él ez még a nép alkotásaiban. Akár ház-, bútór-, faragás-, fazekasművészetben egyaránt. Amint így – rendszerint hajnalig – elterefélgettünk, egy alkalommal elővettem jegyzeteimet, Virágainkról a néplélekben, beszéltem a virág-hiedelmekről a babonában, gyakorlati gyógy- és díszítőelemnek való alkalmazásukról s a virágokhoz fűzött mondákról, regékről, mesékről. Végül pedig feltártam előtte a magyar csillagbrosz rejtelmes kincseit. – Később, 1915-ben Öreg csillagok címen illusztrálva megjelent művem alapján. Amint egyes csillagképekre, pl. a Kaszásra tértem, mondta, hogy nálunk ebben Veinemoinen kaszáját tiszteli a nép, a Fiastikot pedig Szitának nevezik, Mondám, hogy nálunk a vén székeknek egy része is úgy hívja. Örvendtünk mindketten, hogy nemcsak testvérnép vagyunk, hanem megőriztük a lelki rokonságot is; a kezdetleges népek képzeleti világa mennyire azonos, még az égi virágok beszédes hagyányaiban is. Mindjobban elmélyedve megsejti, hogy a mennyboltra írt csillagvilágunk megőrizte a nemzeti mítosz eleven tanulságait, s a magyar faji lélek történelme írva vagyon a csillagszemekben, ódonnevű, égi titkos ábrázolatokban. Ime egy idegen művésznek kellett jönnie, hogy megfejtse nekünk azt, amire irodalmunk és művészetünk nem eszmélt rá. Vendégem felszikkázó szemekkel mondta; „Érthetetlen, hogy egy népnek, mely olyan gazdag hagyományokkal és formakincsekkel rendelkezik,

Gallén Kallela saját tervezésű műteremháza Ruovesiban, 1895

nincsen az élet talajában gyökerező, önálló művészete, hanem idegenben jár, koldusköpenyegyet kérve, hogy azzal fogyatékoságát toldozgassa, foldozgassa.” Igaza volt, A mi kultúránk felszínén jár s nem mélyed el a múlt értékes hagyányaiban, hanem nemzetközi alapra épít, s annak forrásaiból merít. Izsó Miklós, Munkácsy, Zichy stb. kortársaival megszűnt a magyar művészet nemzeti jellege. Ma már csak nyelvében él nemzetünk, egyébben sem,

Visszatérve munkásságomra, mondám, hogy töprengéseim arra az eredményre vezettek, hogy csak nemzeti talajban gyökerező művészetnek van jogosultsága. Ez minden élő és alkotó korban a viruló erőben ismerhető fel.

Mihelyt jellegét elveszti, a múlt vész el, nemzetközivé, értéktelenné válik. Előbbi törekvéseimben csak a felsőbb rétegek fényűzését emeltem, de nem tettem vele szolgálatot hazámnak nemzeti szempontból s még kevesebbet népemnek. Meggyőződés, hogy minden kozmopolita szellemű működés gyengíti, sorvasztja a faji erőt s végeredményben nemzetgyilkolás. Nemzeti kultúra pedig az, amelynek sajátossága a haza rögében gyökeredzik s a nép szívéből, faji lelkéből táplálko-

zik. A néptől eredt minden kristálytisza és termékenyítő művészet, neki kell azt visszaadnunk. Arra jutottam, hogy a parasztház minden nemzeti építészeti népdala és minden korban szervesen sarjadt az az anyarögből, azért maradt élő és eleven küszöbétől-gerince tarajáig s a tájjal mindig szerves kapcsolatban, Nemzeti építészeti fejlesztésében az én meggyőződésem tehát, hogy a parasztházak alapvetőnek kell maradnia, mert évszázados tapasztalatok letéteményese; magva, lelke az alaprajz; ez magában foglalja mindazon fejlődési csírákat, amelyek bárminő igényeket kielégíthetnek a nemzeti jelleg feláldozása nélkül. Természetesen nem kell gépiesen másolgatni, hanem szellemét kell tanulmányozni s a leszűrt, megemésztett eredményeket átültetni a kor igényeinek megfelelően. . .

Így elvitáztunk számos estén át rajzasztalom körül. Virradatkor kísértem haza Gallént szállására. Hogy milyen lebilincselő volt az egyénisége, bizonyítja a következő: Lyka Károlyékhoz bejelentettem őt teára, hogy személyes ismeretségbe kerüljenek. Ott virradtunk s másnap éjfél tájt hagytuk el csak a vendégszerető háznépet. Egy reggel sürgönyt kaptam Lippich Elektől, hogy a másnap déli gyorsal vigyem ki Gallént Gödöllőre Kriesch Aladárhoz, utolsó kísérlet reményében, hogy ott talán megtalálja azt a

nemzeti erőt, amelyet akkori művészetünkben hiába keresett. Már szinte megdöbbenő volt emiatt haragos felvilágosítása az ő lobogó talentumának. Fájdalmas keserűséggel töltötte el, ha nem ismerte föl az „irányzatok”-ban a fölének boruló égbolt költészetét, a körülölelő természet, emberek, élet nagy stílusát. De gyermekes örömmel tört ki olyas valami láttán, amiből kiérezte az „egész megoldás” varázsát s a szellemi nagyság sajátosságát. Kriesch éppen a Zeneakadémia számára készített freskó kartonján dolgozott.

Nagy Sándor ezidőtájt még Veszprémben élt. Élénk emlékezetemben maradt az a meglepő áttekintési képesség, ahogy beléptünk a műterembe, első pillanatra rászegte szemét a kartonra és kérdé:

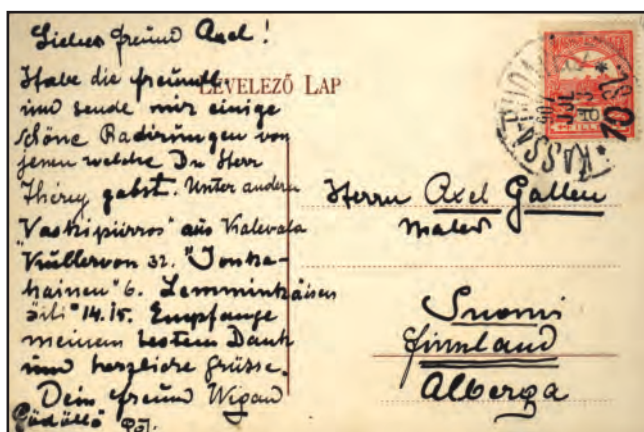
„Zenész vagy?” Kriesch monda: „Az.” – Tényleg elég jó zongorista volt. – Azt monda Gallén: „Nem látszik, hiszen angyali zenekarod disszonanciát zendít!” S valóban, Kriesch nem vette észre, hogy a vonókat összevissza ráncigálják, a ritmus kifejezése nélkül, Mire Kriesch rögvest letörölte a hegedülő karokat, Különben a gödöllői telepen finn testvérünk megtalálta azt a kielégülést, amit nemzeti művészetünkől elvárt. Gallén három ízben járt nálunk, rendszerint hosszabb tartózkodással. Egy ízben valami félévet töltött itt, ezidőre az akkori Fehérvári úton műtermet is bérelt.

Gallénnal több művész – Edvi Illés A., Kriesch, Nagy Sándor és Majovszky kíséretében – Kalotaszegre indultunk, Bánffyhunyadon kiszálltunk pihenni. Reggel előállottak a szánkók, felrakidtunk, Kriesch elrejtett egy pár hótalpat s kellő alkalomkor előszedtük. Leírhatatlan, hogy milyen örömet idézett e meglepetés Gallén képére. Hirtelen felcsatolta és csak úgy repült. Szembejövő parasztok elrémültek, nem tudván, miféle ördöghajtotta új masina ez megint, hogy ilyen eszeveszetten iramodik, Bizony elég bajt okozott megbokrosodott lovaiknak, Körösfőn Korpos Pál gazduram már értesítve volt s a falu elején várakozott egypár emberrel és fehérréppel. Hát ezek visszafutottak ijedtségükben, amikor az örülten rohanó s minket jóval megelőző Gallént messziről észrevették. Kalotaszeg népe Gallént rögvest meghódította. Vidékükben pedig a magyar Karjalát vélte felfödözni. E zugban megtalálta a kapcsolatot az élet és a művészet közt. Itt minden fűrés-faragás, festés, varrottas, szövés istenadta művészet bélyegét hordta magán. Amikor láttuk, hogy e nép mennyire meg-

hatja, kérdeztük, nem akar-e festeni? Eszközünk volt hozzá bőven. Azt válaszolta, hogy idegen helyen nem vesz palettát a kezébe, mert erkölcsi kötelességének tartja, hogy finn nemzeti inspirációit szűzen megőrizze. Ez a morális kötelességérzet a mi művészetünkben ismeretlen. De mivel e népben sok ősi rokonvonást talál s a magyar levegő rezgő sugallatai annyira megihlették lelkét, azt mondta, ha újra eljön, akkor talán ecsetet is ragad! Ahogy Kalotaszegre bebarangoltuk, érdekes megfigyeléseket tettünk: egyik község hegyoldali viskójának udvarán egy 6-8 m-es fenyő-sudár feküdt keresztben az udvaron s a félig nyitott pitvarajtón keresztül lassan beljebb húzódott, Kíváncsiak lettünk,

benéztünk, s hát látjuk, a gazda evvel táplálja a nyílt tűzhely lángját, ebbe tessékeli befelé a tönköt, nem fáradozván a fűrészeléssel és aprítással. Gallénnek ez nem volt ismeretlen: a finneknel ez gyakran előfordul. A gazdát szalonnasütés közben találtuk, bennünket is megkínálván finom fenyő-illatú pálinkával a dermesztő hideg után; körülültük a tűzhelyet s eldiskuráltunk a ritka kedélyű öreggel, aki sokat beszélt élményeiről, én meg jegyezgettem. Sokat írhatnék ezekről a hetekről s a népben talált analóg vonásokról. Körösfőről szánkón Sztánára indultunk, itt körültekintve Kolozsvárra utaztunk, hogy itt néhány napot eltöltsünk. Felejthetetlen benyomásul maradtak azon párbeszédék, amelyek Apáthi és Gallén között folytak egy vacsora alkalmával, amelyet előbbi egypár egyetemi tanár bevonásával rendezett. Erdélyi Pál is jelen volt. Apáthi a vad függetlenség tűzörzöje. Nemegy felségsértési pere is volt. Gallén az őrjöngő forradalmi szellem az őket leigázó orosz hatalom ellen. Előzőleg kellett hazájából a cári üldözés elől menekülnie, mert olyan bélyegyet rajzolt s bocsátott forgalomba, amelyen egy kígyó irgalmatlan erejével egy szívre tekeredik s annak vérét szipolyozza. Azt hiszem, politikai vonatkozását értették, akiket illetett.

Hogy Gallénnak s a közben még itt járt Saarinen építésznek s Oquist esztétikusnak visszaadjam a látogatást, feleségemmel együtt 1912-ben kiutaztam Oroszországon át – melyet előbb alaposan tanulmányoztam – Helszinkibe. Első utunk Gallén városi műtermébe vitt. Itt tanítványa: Alpo Sailo szobrász és rézkarcoló fogadott s mondta, hogy Gallén csak időközönként tartózkodik itt, ha

portréi vannak. Hanem egy óra mulya megy a vonat, menjünk ki hozzá Albergába. Amint itt munkáit nézem, feltűnik egy érdekes rézkarc: az utolsó rúnaénekes, a vak Arhippa Perttunen ábrázata, melyet emlékebe adott nekem dedikálva, Rövid utazás után Albergába-érkeztünk s mezei dűlő úton sétálva értünk a nagy kertben fekvő műterembe. A felesége, Mary asszony fogadott, Első pillanatban megrémült; vad fajakutyájuk éppen megkölykedzett s ilyenkor még vérengzőbb, mint máskor. Mondotta, hogy igazán a Gondviselésnek köszönhető,

hogy jöttünkre nem nesztek fel, különben jól összemarcangoltak volna bennünket. Közben előkerült Gallén, s szíverősítőül rögvest második reggelire terítettek, Alig vártam, hogy műtermükbe kerülhessek. Első, amit mutatott, egy plastelin modell volt: leendő új, azaz harmadik műterméhez. Amint nézegetem, kérem az alaprajzokat. Közben tájékoztatott céljáról: kombinált feladatot kell megoldania. Ugy határozott, hogy ebben az épületben ajándékozza művészi

Gallén-Kallela második műteremháza Tarvaspääban. A hátsó épületszárny kialakításában Wigand is részt vett.

hagyatékát az államnak, mint „Gallén-múzeumot”, Megértettem: kapóra jöttem, hiszen kapcsolatos rendeltetés a takarékoság jegyében volt mindig legizgatóbb feladatom. Áttanulmányoztam az alaprajzot: óriási nagy műterem egy kisébbl megtoldva, több mellékhelviség, rézkarcoló és maratóműhely, könyvtár, lakás, stb., olyképen megoldandó, hogy a jövőben elkülöníthető felügyelő-lakás is lehessen, Együttesen nekigyürkőztünk és gyömöszöltük a türelmes anyagot. A nehézségeket a külseje képezte, mely szerintem nem nőtt ki eléggé szervesen az alaprajzból. Gallén az egész finn hagyományos építészetet akarta itt egységes ritmusba foglalni, kezdve a turkui dómtemplom, Főleg ez utóbbi oromfalát és festői sekrestyebejáratát vette figyelembe. De a profán építészet hagyományait is figyelembe kellett vennie, Egy hatalmas arányú, nyolcszögű toronyfal, a viipurii várkastélyé ósztönözte, Nem feledkezett meg a karjalai népépítészetről sem, mely főleg gyönyörű, faragott faoszlopairól híres, Tetejében florencei reminiscenciákkal is találkozom: egy karcsú, magas arányú nyitások, négyívű, kecses oszlopú logiával. Az összpontosított hatalmas kandalló kéménye pedig alul négyszögben egy négyszögölet borított be, s terméskőből építve tornyosult az égbe. Az emeleti helyiségek, hol manzardban, hol oromba vágott ablakokban fejeződtek ki, Addig gyúrtuk, levágva egy-egy porticust, tologatva a

toronyt, míg a múzeum föl nem épült az alaprajzból, Így is készült el, amint a később elküldött fényképekről láttam. Amint a fal mellett álló vázlatokra pillantok, hát valami idegenszerű, derült, napsütötte világ üti meg szememet. „Csak nem Afrikában jártál?” kérdem. „Bizony oda kellett szöknöm, mert a cárizmus ismét üldözőbe vett.” Fölötte érdekelt e két véglet: az észak embere az egyenlítőn. Hogy milyen fizikai és lelki élményeken mehetett át? Közben 3 óra lett s ebédhez szólítottak – mely főleg halételekből

állott, mint nemzeti különlegességekből s minden fogás után más-más szeszesital szolgált az ételíz zamatosítására. Ebéd alatt feleségével és kisleányával részletesen elbeszélgettek exotikus kalandjaikat az ember-evők közt. Gallént úgy tisztelték ott, mint valami törzsfőnököt. Udvara vagy 30 bennszülöttből s egy csomó vászonsátorból állt. Sokat szenvedtek az elviselhetetlen hőségtől s egyéb klimatikus bajoktól, Végül kértem: „Hát a festés hogy ment?” „Hadd kérlek, valóságos fáraónak éreztem

magamat. Egyik rabszolgám festés közben napernyőt tartott fölém, a másik festődobozt, a harmadik legyezett; míg a többi tizenkettő körülöttem nyilastul, lándzsástul őrszemet állt, a többi a családomat őrizte, hogy fel ne fálják a vadak.” Fejtegette, mennyivel érdekesebb a barnabőrűek testének mély meleg bronzszíne, mint a fehérek sápadtsága. Alig várta, hogy a két év elteljék, mire elfogatási parancsa lejárt, s epkézláb ismét hazatérhessen családjával... Ebéd után a műterembe mentünk feketekávézni, Mary mint kiváló zongoraművésznő játszott a Cajanust, Sibeliust, Grieget, közben Gallén mutogatta a népies szőnyeggyűjtemény szebbnél-szebb darabjait. Ezen 1,5 négyzetméteres szőnyegek ősi parasztmunkák – velük ágyaikat, szánkóútjaikon magukat takarják be. Évszázados példányai dessein-ben és figurális kompozícióban bámulatosak. Csomózásuk meg éppen eredeti, mert az teljesen eltér a keleti és egyéb csomózási módoktól; magam is vásároltam egy 1823-ból való példányt. Este visszasétáltunk az albergai állomás felé, ahol Gallén anyósának a kastélyában vacsoráztunk. Éjfélét búcsúztunk el a kedves, vendégszerető háziasszonytól...

A Gallénnal együtt töltött idők legszebb emlékei azok, amelyeket vele Kallelában töltöttem. Ez meglehetősen messze Helszinkitől a Ruovesi tó partján s a tőle távolabb levő község táján történt. Vidéke félelmetes, ősvadonszerű

fenyőrengeteg. Sűrűjében 4-5 m hosszú gránitmonolitok alapjára ácsoltatott itt magának néhány keménymarkú parasztlegennyel hatalmas fenyősudarakból ősebernek való hajlékot. Műterme 16 m hosszú, 10 m széles és 6 m magas volt. Hatalmas arányánál fogva s rusztikális fatönkjeivel északi templom hajójára emlékeztetett; egyik oldalán egy gótikus ablak mélyen izzó színözönt árasztott el. Másik homlokoldala emeletes volt. Fönn háló, alul a könyvtár el-függönyözött nyílása torkolt a műterembe. Északon a hatalmas műteremablak, szemben függőfolyosó, mely a vendég-és hálósobákhoz vezetett. Alatta nagyarányú hármastagolású kandalló, benne kétoldalt nyílt láng nyaldosta naphosszat a gyantás fenyőhasábokat, míg a középső zárt helyen éjjel égett a tűz. Ilyen arányú kandallót még nem láttam. Azt hiszem, kiárasztott hőségében még a legkényesebb ősorangutangok is jól érezhették volna magukat. A kandalló és lépcső között egy

régi mennyezetes ágy állott, előtte szövőszék. Volt itt asztalos- és faragóműhely is; hiszen Gallén jóformán mindent maga megvalósított, amit tervezett, faragástól a kovácsolt vasmunkáig, szobafestésig. Függönyöket, szőnyeget tervezett, amelyeket felesége el is készített. Csak ilyen hatalmas zordonság, égbetornyosuló fenyők s tópart-alkotta elhagyottságban él a fenséges magány s vele az ember önmagának, ha azzal a meg nem alkuvó lelkierővel rendelkezik, mint Gallén mester, Átéreztem e helyzetet: aki évszázados múltból akar ihletet meríteni a Kalevala alaki megtestesítésére, annak szüksége van az ilyen ősvadonra, amelynek lélekrendítő félelmetessége minden alkotáson visszhangzik. És ha valamelyik képén derű derengene, az is csak könnyeken át mosolyogna. Csak ez az anyarög lehetett talaja, hol a Kalevalát és önmagát, nemzetében gyökeredző művészetét és nagy egyéni stílusát megtalálhatta. Magas, izmos alakú, szikrázó, dacos mongol volt ő, inkább zord puszták vadúl száguldó ménére illő, mint valami, klubfotelben álmodozó pulya. A Kalevala alaki megtestesítése nem puhára párnázott heverőn született, hanem inkább vihartól korbácsolt tengeren. Nézzük pl, leghatalmasabb vásznát: *A sampó védelmé*-t. Gallén nemegyszer kitörő vihar idején szállt vitorlás sajkájára s vitte

szeszélye magasabta útján a háborgó tenger dühébe. Hulámok mormogása, szél süvöltése, hasító villám szikrázó döreje voltak a melódiák, melyek az eposzt életre zengették. Odahaza a kis család, felesége elbeszélése szerint, félelmetes, álmatlan éjszakákat imádsággal virrasztott át. Vakmerő, bátor úszó volt s nem egyszer bravúros mutatványokat űzött Saarinen hajléka előtt a fehér tóban. Bár

Akseli Gallén-Kallela: *A sampó védelme*

átéreztem a helyzetet, mégis megkérdeztem, hogy bírta ki ezt a 7 évi önszáműzetést, rejtelmes magányt. Azt válaszolta: „Szükségem volt rá, mert csak így lehet igazán dolgozni. A társasélettől elundorodtam. Holtra fárasztott a tülekedő élet s a világ zaja. Hétköznapi semmiségek nem érdekelnek. Itt honol a béke és csend, mely ösztönzi az alkotóvágyat.” Átlagos emberek után különben sem szomjazott. Akikkel volt közlendője, azokkal teljesen kibeszélte magát. Csak legmeghittebbjeivel tartott fenn érintkezést: Oehquist, Sibelius,

Gorkij. Utóbbit le is rajzolta egy finnországi menekülésekor. Saarinen-nél, ennek Hvittrásk-i hajlékában rejtőzködött, míg az egyetemi hallgatók száza kísérték a tengerig, honnan hajóval menekült tovább. Barátai csak könyvei voltak, azok foglalkoztatták; főleg Runeberg Sztól zászlós regéi, R. Kipling Dsungelkönyve és Kivi: Hét testvér-e; az utóbbihoz készített gyönyörű illusztrációi meg is jelentek. Csak azoknak a keveseknek adatott alkalom, hogy Gallén lelkébe és szellemi életének mélységébe betekinthessenek, akik vele átérezték e végtelen elhagyatottság magányát, ahol csak csekély 8 hónapig tart a tél s még a varjú szárnyának suhogása is alig hallik az alvó, örök csendben. A dermesztő hidegben, hosszú téli napokon át benn a házban izzó lélek tüze hevíté alkotó munkára. Sasfészke félig lakatlan volt, de a szellem, mely ez otthont alkotta, élt benne. Ez az elhagyatottság megajándékozta azzal az erővel, hogy magas technikai készségét, mely néha veszélyeztette is, leküzdje s visszatérjen ahhoz a végtelen egyszerűséghez, mely csak lélekkel fest. Ezt kereste nálunk is... S valóban oly egyszerűséggel és népi erővel festett, mintahogy a paraszt a parasztot festhetné csak. Meg kell említenem, hogy Gallén hatalmas leleményessége nemcsak a staffielei-festészet szűk körére szorítkozott, hanem a nagy művészetek összes

terén mozgott. Nagystílű freskófestészetéről nem is szólva készített bútort, tervezett szőnyeget, az utóbbiban felélesztette népének úgyszólván feledésbe vesző ősi hajlamát és technikáját, Üveget festett, fémet domborított, faragott, stb. A rajz összes mineműségekben járatos volt, sőt e téren új felfedezésekkel lepte meg a szaktekintélyeket, ilyen pl, az egyszeri nyomással előállítható sokszínű linóleummetset. Nézzük meg az ő illusztrálta Kalevala népies kiadását, 2-3 színű linóleummetsetével még a legszebb díszkiadást is háttérbe szoríthatja. Sajnos a díszkiadása, melyhez éveken át készített rézkarcokat, alig fog napvilágot látni. Legszebb lapjai dedikálva birtokomban vannak.

Nemhiába ejtette e maroknyi nép ámulatba a művelt világot már az 1900-as párisi világkiállításon alig néhány esztendő újraéledt művészetével, mert kilobbant még az öles hó alól is s fölmelegítette a nézőt a nemzeti érzés szent lángja! Hol szunnyadozik ez a mi művészetünkben, kultúránkban? Mindezt a Kalevala ősi népköltészetétől ihletett lelkek s Gallén forradalmi vérmérsékletével együtt rezgő idegei alkották meg. Gallén a finn faji lélek megtestesülése. Művésze múlandó lehet, de a szellem, mellyel fölírta nemzetét, örök. Ezt hagyta hátra testvéreinek. Ebben áll korszakos műve, halhatatlan érdeme. Fanatikus nemzeti rajongása, sugalló egyénisége nevelte Ehrström-öt, Cajanus-t, Lindgren-t, Saarinen-t, Sailo-t, s a többi, ma nagy művészeket. A finneknek nemzeti önérzet-ébresztőjük eposzuk volt, mely a nemzeti kultúra csodatevő forrása, élő

evangéliuma. Hogy kisugárzó eszméje mit alkothatott, láttuk testvéreinknél. Hiányát mi csak fájlalhatjuk. Az eposz nemzeti és etikai erejének befolyása a népre, súlyának magyarázata nagyon messze vinne. Csak gyökereire utalok, melyek nagy területen elágazódnak s az egész kultúrát áthatják. Nekünk, sajnos, népeposzuk nincsen, de alakulóban kellett lennie, mert halovány nyomait pogány magyar mondakörünk s egyoldalú históriánk sejteti, mely népi énekekből merítette sovány mondókáját, Említettem, hogy ősi emlékeinket historikusaink elherdálták. Pedig minket alighanem jobban érdekelnének multunkra vonatkozó, jocularainknak a krónikából kihagyott mondókái, mint az isteni hívatottság biztos érzésével, de kétes hitelességgel dolgozó Névtelen. Minden fajnak megvannak a maga ősi jelképei, szimbólumai, melyek vele keletkeztek, nőttek fel. Ha ezeket elveszti, létének gyökerei pusztulnak ki. A mi ősi jelképeink, mint mondám, jóformán elenyésztek, csak öntudatlan, rejtett életet élnek még a faj lelkében. Alkotó, nemzeti kultúra csak a fajbéli önmegismerés útján keletkezhetik. Eddig, sajnos, alig eszmélt valaki komolyan arra, hogy veszendőbe menő, végtelen értékű hagyományainkat megmentsük s szellemüket alkotásainkba beleolvasszuk. Erre ihlesse, ösztönözze nemzetünket a finn példa tanulsága.

Megrendült szívvel búcsúzunk Galléntól egynéhányan, akik olyan barátot veszítettünk benne, aminő ma annyira hiányzik. Azért osztozunk mély, megrendült szívvel testvéremzetünk gyászában.

Két rajz a *Hajdonába, réges-régön* című sorozatból (1912), amely Attila palotájának és Réka királyné kertjének képzeletbeli rekonstrukciója. Ezek alapján készült Muhits Sándor és Róth Miksa kivitelezésében a marosvásárhelyi Kultúrpalota Tükörtermének ólomüveg ablaksorozata.

Hauszmann Alajos egykori, maga tervezte lakóházával (I. kerület, Döbrentei utca 8.) szemben a Tabán Múzeum helyiségében szeptemberben nyílt meg a születésének 160. évfordulójára emlékező kiállítás. Hauszmann több művével, elsősorban a második világháborúban elpusztult budai Királyi Palota együttesével kötődik a kerülethez. Képünkön az egykori Magyar Királyi Kúria (most Néprajzi Múzeum) épülete a Kossuth téren.

